

רב-שיח

זהירות מוקשים!

מדיניות פינוי המוקשים בישראל

התקיים ב-15 במרס 2010, כ"ט באדר תש"ע

מנחה:

גבי טלי ליפקין-שחק

משתתפים:

מר דיאן אור, רכז הקואליציה "ישראל נקייה ממוקשים"
 השגריר לינקולן פי' בלומפילד הבן, יו"ר מרכז הנרי לי' סטימסון
 ד"ר איתן ברק, המחלקה ליחסים בין-לאומיים, האוניברסיטה העברית בירושלים
 תא"ל (מיל) דובי דקל, רכז ביטחון, מרכז המועצות האזוריות בישראל
 מר ג'רי וייט, מייסד ומנהל ארגון Survivor Corps
 דניאל יובל, נפגע ממוקש
 עו"ד תרצה ליבוביץ, מנהלת המחלקה המשפטית, Survivor Corps
 מר אהוד עוזיאל, מנהל תכנית המשפט ההומניטרי הבין-לאומי, האגודה לזכויות האזרח
 ד"ר מיה פרוינד, נפגעה ממוקש (מנהלת מעבדת דני"א, המכון לרפואה משפטית)
 מר ברוך פרצמן, ראש תחום קרטוגרפיה, המרכז למיפוי ישראל
 מר אבשלום קטוע, מנכ"ל גורן-כידון – פינוי מוקשים הומניטרי
 סגן השר איוב קרא, המשרד לפיתוח הנגב והגליל
 פרופ' מרדכי קרמניצר, סגן נשיא לחקר הדמוקרטיה, המכון הישראלי לדמוקרטיה
 מר עזרא רבינס, ראש המועצה האזורית ערבה תיכונה
 מר קריי רורן, מנהל סוכנות האו"ם לפינוי מוקשים בעזה
 גבי דניאלה רסלר, חוקרת ועורכת משנה, מגזין פינוי מוקשים
 מר עמי שחם, מנכ"ל רשות ניקוז ערבה

טלי ליפקין-שחק

אנחנו פותחים דיון שהשולחן העגול הזה הוא רק ראשיתו. כחלק מן ההכנה למפגש שאלנו את עצמנו, בין השאר, אילו עיתונאים נכון להזמין היום: כתבים לענייני ביטחון? כתבים לענייני חברה ורווחה? כתבים לענייני איכות הסביבה? ההתלבטות הזאת מצביעה על המורכבות של הנושא. לכאורה נדמה שמדובר בדיון ביטחוני, אבל בשעות הקרובות נבחר ונמחיש עד כמה הסוגיה של פינוי מוקשים אינה ביטחונית גרדא. בין השאר נשאל עד כמה הביטוי "סוגיה ביטחונית" משמש בישראל עלה תאנה, מעין קולב שעליו ישראל תולה את המדיניות שלה בנושא פינוי מוקשים – או את היעדרה של מדיניות כזאת. סקירת היושבים סביב השולחן מעידה אף היא על אופי הדיון וכך גם מי שאיננו יושב סביבו. כך למשל, לא עלה בידינו להביא לדיון נציגים של מערכת הביטחון – וגם לזה יש משמעות.

לקראת המפגש פרסם המכון הישראלי לדמוקרטיה מודעה בעיתון שכותרתה "זהירות מוקשים". בהתחשב במידע שאספנו, ובהתחשב בדיון שיתקיים מחר בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת, ייתכן שנכון לתת למפגש הזה כותרת אחרת – "לקחת אחריות" או "ישראל לוקחת אחריות", כי בזה בעצם מדובר.

נדבר על סוגיות של גוף ונפש, כסף ומחויבות, חקיקה, זכויות אדם, ביטחון, הסברה ושיתוף פעולה בין-לאומי. נביא את תמונת המצב בעולם ואצלנו. נכין רשימה של מטלות שהכותרת שלה היא למעשה תביעה לקחת אחריות.

נדמה שהמפגש הזה לא היה מתקיים אלמלא נסעה משפחת יובל לראות שלג ברמת הגולן בשבת אחת, ב-6 בפברואר השנה. דניאל בן האחת עשרה חזר מהטיול קטוע רגל. הילד הזה הוא מחולל הדיון היום; מיד ננסה לדבר אתו בבית באמצעות ועידת וידאו.

טלי ליפקין-שחק

שלום דניאל, מה שלומך בימים אלה?

דניאל יובל

אני בבית. משחק עם חברים, משחק במחשב, רואה טלוויזיה, כל מיני דברים.

טלי ליפקין-שחק

איך אתה מרגיש מבחינת הכאב?

דניאל יובל

פחות כואב לי ברגליים אבל כואב לי בלב.

טלי ליפקין-שחק

נגד זה צריך גם הרבה זמן וגם הרבה פעילות. אני אספר ליושבים פה שיום אחרי האירוע ששינה את חיידך פקחת את העיניים ואמרת שאתה רוצה להתגייס למשימה של ניקוי המוקשים בישראל.

דניאל יובל

נכון. דיברתי עם אבא בלילה ואמרתי לו שאני לא רוצה שאנשים אחרים ייפצעו ממוקשים. רציתי להקים עמותה. אחר כך הגיעו ג'רי ודיאן. הבנתי שכבר יש עמותה והחלטתי שאני אצטרף אליהם.

טלי ליפקין-שחק

איך אתה מרגיש מבחינת הפציעה? מבחינת הכאב? מתרגלים לזה?

דניאל יובל

כואב אבל אין מה לעשות. הרבה פחות כואב מאשר בשבוע-שבועיים הראשונים, שבהם הייתי מתעורר בלילה מכאבים.

טלי ליפקין-שחק

אתה כועס לפעמים על מישהו בגלל מה שקרה?

דניאל יובל

אני לא כועס אבל זו אשמת הצבא והמדינה שהמקום הזה לא מגודר. זה מקום של טיולים, לא אמורים להיות שם מוקשים.

טלי ליפקין-שחק

מה הדבר שהכי מתחשק לך לעשות אחרי השיקום.

דניאל יובל

לשחק כדורגל, ללכת לסרטים, כמו בשגרה.

טלי ליפקין-שחק

כולנו כאן מאחלים לך – וגם בטוחים בזה – שתעשה את כל הדברים האלה. אתה גם שגריר הנוער בארגון שעל הפעילות שלו התכנסנו לדבר. מה הספקת ללמוד על מוקשים בשבועות שעברו מאז הפציעה?

דניאל יובל

קודם כול למדתי שלא רואים את המוקשים. חוץ מזה למדתי שהכי הרבה מוקשים נמצאים היום ברמת הגולן, אבל לפי המפה שהראו לי יש גם בערבה ובהרבה מקומות נוספים.

טלי ליפקין-שחק

אתה צריך להחלים מהר; צפויה לך הרבה עבודה – גם בכדורגל וגם בפעילות בארגון ישראל נקייה ממוקשים. כולם כאן מאחלים לך הרבה בריאות, שמחה והצלחה. אתה ילד נהדר, שלום ולהתראות. ותודה לך.

דניאל יובל

תודה.

טלי ליפקין-שחק

ג'רי וייט, אתה הלכת לפגוש את דניאל כי אתה בעצמך ניצול. ג'רי וייט הוא ממייסדי Survivor Corps (חיל הניצולים); חתן פרס נובל, וכך גם הארגון שהקים, ומחבר הספר "אני לא אשבר". אתה נוצרי קתולי, ובשנת 1984 למדת בישראל יהדות באוניברסיטה העברית. יום אחד נסעת עם חברים לטייל ברמת הגולן. בחרתם ללון בתל עזיאת – באמת מקום רומנטי לבלות בו את הלילה – ושם עלית על מוקש. מאז השתנו חיידך. בין היתר, או ראשון לכול, הקמת את הארגון הזה. מה המשמעות של הארגון עבורך?

ג'רי וייט

אני המייסד והמנהל של ארגון Survivor Corps, שהחל את דרכו כרשת חברתית של אנשים ששרדו פגיעה של מוקש נעל. זה היה הארגון הבין-לאומי הראשון של ניצולי מוקשים מכל העולם שמסייעים אחד לשני להשתקם. כאשר הייתי בישראל בשנת 1984 לא היה לי מושג כמה מוקשי נעל פזורים בכל העולם. יש יותר מ-80 מיליון מוקשים ביותר מ-80 מדינות. רוב הקרבנות הם כמו דניאל יובל וכמוני: בין 80%-ל-90% מהקרבנות הם אזרחים, כולל נשים וילדים. לא ידעתי את כל הדברים האלה על ישראל כשעליתי על מוקש ושהיתי שישה חודשים בבית חולים תל השומר. ידעתי שפה ושם, מדי פעם, מישהו אולי נפגע, אדם או פרה – אין כאן בעיה אמיתית. כשנפגעתיו זו הייתה בעיה בשבילי. בישראל לא הייתה מודעות לעניין המוקשים, ורק עכשיו, אחרי מה שקרה לדניאל, מתחילים להבין את גודל הבעיה. אני רוצה להודות לישראל על הטיפול והדאגה שקיבלתי אז – הטיפול הטוב ביותר בעולם. לכן נשארתי אז בישראל, כדי להשתקם, ואני מאוד גאה בכך; אני מאוד גאה שבמשך 25 שנים כל פעם חזרתי לישראל. יש לי כאן חברים.

לפני חמש שנים בערך חזרתי לישראל כדי לטפל בעניין המוקשים. שאלתי אנשים ממשדד החוץ וממשדד הביטחון "מה אתם עושים בעניין המוקשים? מדינות אחרות מנקות את השטחים שלהן ממוקשים. ירדן, למשל, תהיה נקייה ממוקשים בתוך שנתיים". התשובה הראשונה שקיבלתי הייתה ש"זה לא בעדיפות ואין לנו בעיה כזו". שלחו אליי נציג שהסביר לי שבעיית המוקשים היא בעצם בעיה אישית שלי. לא ויתרתי. אני אמנם נפגעתיו ממוקש, אבל לא רציתי לראות בזה עניין פרטי שלי. התחלתי לסייר בארץ ופגשתי הרבה אנשים – מהערבה, מהגולן – שגם עבורם בעיית המוקשים בהחלט הייתה בראש סדר העדיפויות.

טלי ליפקין-שחק

האם תוכל לפרט מעט על Survivor Corps, הארגון שהקמת?

ג'רי וייט

הארגון מבוסס על עזרה שניצולי מוקשים מושיטים לניצולי מוקשים אחרים, בארצות אחרות. יצרנו רשת של תמיכה בעמיתים, שזו טכניקה שלמדתי כאן, בישראל. בשבוע הראשון שלי בבית החולים תל השומר מישהו בא לבקר אותי ואמר "שמע, ג'רי, הבעיה שלך היא לא ברגליים. האתגרים שלך הם אחרים ואתה תתמודד אתם". הייתי בן עשרים ולא הבנתי למה הכוונה, אבל זכרתי את הביקור ואת המבקר. אני לא זוכר את שמו, אבל האדם הזה עזר לי לשנות את האופן

שבו ראיתי את הדברים, עזר לי להשתקם. בכל אופן, לקחנו כמה מהטכניקות שלמדתי בישראל והפצנו אותן ביותר מ-125 אלף בתי חולים וביקורי בית בהרבה מדינות בכל העולם. מניע אותנו הרצון לעזור לאנשים לקבל רגליים שיכולות לתפקד, לקבל עבודה ולהמשיך את החיים שלהם.

טלי ליפקין-שחק

במילים אחרות, ביד אחת אתם עוזרים לאלה ששרדו את הפגיעה וביד האחרת אתם פועלים למנוע קרבנות נוספים.

ג'רי וייט

יש שני צדדים למטבע: מניעה של קרבנות עתידיים והפצת הסיפורים של הניצולים בכל העולם. זה לא עניין צבאי-ביטחוני, זה עניין אנושי – לעזור לקרבנות להמשיך את החיים שלהם ולמנוע קרבנות נוספים.

טלי ליפקין-שחק

ד"ר מיה פרוינד, זה בדיוק הרגע לדבר אתך – ניצולה. את עלית על מוקש בשנת 1978, בטיול עם חברים בנחל בצת ליד נהריה – לא בדיוק אזור ספר, מקום שבו כל אחד מטייל. במשך 32 שנה לא דיברת. ארגון Survivor Corps כבר פעל והיו אנשים שדיברו על הנושא, אבל את שתקת. דניאל יובל הוציא אותך מן השתיקה הזאת.

מיה פרוינד

אני רוצה לספר בקצרה את סיפור חיי ולחבר את זה לטרגדיה של משפחת יובל; תרשו לי לקרוא לזה טרגדיה – זה לא משהו אחר. הייתי בת 28. קיבלתי אז תואר שני. היינו חברה צעירים, לא טיפשים במיוחד וגם לא מפרי חוק. האשמה היחידה היא שאהבנו את הטבע וטיילנו בנחל בצת. טיילנו כל היום; זה היה טיול נפלא. באיזשהו שלב הבחור שהדריך אותנו, שעבר את המסלול הזה כבר הרבה פעמים, אמר "תשמעו, כלי הרכב שלנו פה בקרבת מקום, בואו נחצה דרך תחנת השאיבה". עשרה מאתנו היו באזור של תחנת השאיבה ופתאום נשמע הפיצוץ ובעקבותיו נשמעה צעקה. בדיעבד הבנתי שזו הייתה צעקה שבקעה מהפה שלי. מצאתי את עצמי מוטלת על הרצפה ורגל שמאל שלי מנותקת מהגוף. אחד החברים נשאר אתי ושאר החברים הלכו לחפש עזרה. בתקופה ההיא לא היו טלפונים סלולריים והדימום היה בשטח, טיפה אחרי טיפה, הרגשתי שהחיים שלי הולכים אולי לאבדון. בסופו של דבר הגיעה עזרה בדמות חיילי צה"ל והביאו אותי לתל השומר. שם בעצם התחילה התמודדות ממושכת מאוד, ואני מאחלת לדניאל שהיא תעבור עליו בהצלחה. זו התמודדות שלא נפסקת. שלושים שנה של התמודדות של אדם נכה בחברה בריאה, של מאמץ בלתי פוסק, כל הזמן, להיות כמו כולם; לתפקד כמו כולם ואולי אפילו קצת יותר. אני קטועה מעל הברך, והצלחתי לחיות חיים נורמליים. התחתנתי עם אורתופד שהכרתי בשיקום, נולדו לנו ילדים, עשיתי דוקטורט. זה עשרים שנה אני מנהלת את מעבדת הדי-אן-איי במכון לרפואה משפטית. אפשר לומר שאני מרוצה מחיי. כאשר ראיתי בטלוויזיה את הסיפור הזה של דניאל פקדה אותי תחושה חזקה של דה ז'יה וו. לפני שנה פגשתי את ג'רי דרך חברים, אבל לפני שנה עדיין לא הייתי מוכנה להיחשף. עכשיו הרגשתי שזה הזמן: כבר אי-אפשר לשתוק, זה כבר

פוגע בילדים. זה פוגע בדור הצעיר, וזה לא יכול להיות. החלטתי להיחשף ולנסות לתרום כמה שיותר לעניין הזה. למה שתקתי כל השנים האלה? למה אנשים אחרים שתקו? אני חושבת שחינכו אותנו על האתוס שלפיו זכינו במדינת ישראל, שהיא לא מדינה כמו כל המדינות, ולכן אנחנו צריכים לשלם מחיר. אולי אמרתי לעצמי "זה המחיר, ולכן תשתקי. אל תסתכלי אחורנית ואל תאשימי אף אחד – לא את כוחות הביטחון ולא את שמורת הטבע שבעצם הזמינה אותנו". בדיעבד אני חושבת ששמורת הטבע הייתה בעצם מלכודת של דבש. אתם מוזמנים לטייל בשמורה, במקום נפלא, ללא הגבלה וללא פחד, ופתאום נתקלים בדבר כזה, בין שזה הר אביטל שבו נפצע דניאל ובין שזה נחל בצת שקשה להעלות על הדעת שיש בו מוקשים. אין סימון במפה. הייתי מצפה שיהיה איזה שלט בכניסה לשמורה, למשל: "זהירות, יש מוקשים סביב תחנת השאיבה". התברר שכבר ב-1978 לא היה למוקשים האלה שום תפקיד ביטחוני; כך גם היום, כמובן. אנשים ידעו את זה, ושום דבר לא קרה. שנה אחרי שאני עליתי שם על מוקש, מדריך של החברה להגנת הטבע איבד שם את רגלו – בדיוק באותו מקום – ושום דבר לא נעשה. לא אחריי ולא אחריו, ועד היום יש שם מוקשים. המצב הזה לא ייתכן.

עוד מילה אחת. אני רוצה להמחיש לכם מה עובר אדם קטוע. זה לא פשוט בכלל, ואני מאחלת לדניאל שהכניסה לחברה – לחיים החדשים שיהיו לו – תהיה קלה. אחרי שהוא יעבור את כל הטיפולים הרפואיים ואחרי שהוא ישמח מאוד ויקבל פרוטזה, מה שיקרה הוא שבמקום להתעסק בדברים החשובים באמת – לשחק כדורגל, לשחק כדורסל, לחשוב על דברים שבני גילו חושבים עליהם – הוא כל הזמן יחשוב "האם הפרוטזה תתאים היום? אולי יהיה לי פצע כי הלכתי יותר מדי? ואם יהיה לי פצע איך אני אלך מחר? החבר'ה הולכים לים – איך אני אלך אתם? כולם יסתכלו עליי, כולם יגידו שהילד הזה קצת נראה אחרת. אני בא הביתה, נורא כואבת לי הרגל, אני רוצה להיפטר מהפרוטזה אבל יש אנשים בבית והם יראו את הגדס – והגדס כל כך מכוער! איך אני אסתדר עם זה?"

וההורים של דניאל – מתי הם ייפטרו מרגש האשמה על כך שלא השגינו כמו שצריך על הילדים שלהם? מתי הם ייפטרו מהכאב שיש להם פתאום ילד נכה בבית? דניאל באמת ילד מאוד חזק ומאוד גיבור, אבל הטרגדיה היא טרגדיה, ואסור שהדברים האלה יימשכו.

טלי ליפקין-שחק

עזרא רבינס, ראש המועצה האזורית ערבה תיכונה. תאר לנו את אחד מאזורי המיקוש הנרחבים ביותר במדינה המועדים לפורענות בגלל שיטפונות ובגלל תזוזת הקרקע.

עזרא רבינס

אני בערבה משנת 1978. חייתי בגבול העימות עם הירדנים, ובשנת 1994 קרה לנו הדבר הטוב ביותר שהיה יכול לקרות: חתמנו חוזה שלום עם ירדן. אני זוכר את עצמי עומד ומשתאה – פתאום ביום אחד הגדרות נופלות, יש מעברים ויש מפגשים. בשלב הבא ראינו איך הירדנים מפנים את שדות המוקשים שאנחנו טמנו שם ב-1968. הם עשו יפה מאוד את העבודה שאנחנו היינו צריכים לעשות. עקבנו אחרי הפעילות הזאת מעקבה ועד ים המלח, שלב אחרי שלב, איך הם מנקים את שדות המוקשים. אחר כך הוקמה "דרך השלום" – דרך שעוברת לאורך הגבול שהוא לא בדיוק גבול. כבר אין שם גדר; זה גבול של שלום. בשלב הבא הצבא פינה את המוצבים וחשבנו לקחת את המוצבים ולהפוך אותם לפרויקטים תיירותיים. קידמנו את היוזמה הזאת ועברנו

לשלב הבא – קליטה של משפחות בערבה. לשם כך היינו צריכים להתמודד עם הכשרה של שטחים נוספים לחקלאות. הערבה התיכונה, עם נופי הבראשית שלה, מוגבלת בכמות השטחים שיכולים לקלוט אנשים בגלל שמורות הטבע. לכן פנינו למשרד הביטחון. הגענו לישיבות בקומה השמונה עשרה, עם הרבה קצינים, הרבה דיבורים – ושום דבר לא קרה. כולנו פטריויטים וכולנו חיילים וכולנו גדלנו במציאות הביטחונית, אבל מתישהו הבנתי שמהו לא מתנהל כמו שצריך. ואז פגשתי את ג'רי. בין השאר אמרתי לו שאני פוחד שדברים יתחילו לזוז רק כשמישהו יעלה על מוקש. לצערי הרב צדקתי. אנחנו חוונו בינואר אירוע גשם מטורף, שיטפונות בעוצמות שלא נראו מ-1975.

אפשר לפנות את שדות המוקשים שמסומנים. אני חושב שזה אפילו יותר פשוט מלפנות שדות מוקשים ברמת הגולן. אנחנו הטמנו את זה, יש את כל המפות, צריך לקחת את החיילים ולעשות את זה. זה לא מסובך, עושים את זה בכל העולם. אצלנו הצבא רוצה לעשות את העבודה, אבל העמדה של משרד הביטחון היא שהיזם שבונה בערבה יפנה את שדות המוקשים על חשבון.

טלי ליפקין-שחק

כדאי להבהיר, משרד הביטחון מטיל על היזמים הפרטיים את האחריות גם לביצוע וגם למימון, שעה שהצבא מצדו דווקא לא רק מוכן אלא רואה את עצמו אחראי לפינוי המוקשים ולניקוי השדות. זה רוצה, זה מטיל על אחר, ואיש לא עושה. עמי שחם, ראש רשות ניקוז ערבה – כבר שנים אתה נלחם במוקשים האלה.

עמי שחם

רוב מוקשי הנעל שמדברים עליהם הם מוקשים שנקראים "קרמבו": מוקש שחור, 65 גרם. גם בערבה ילד קטע את הרגל ממוקש כזה; בעלי חיים, טרקטורונים, חיות בר ששחררו לטבע עלו על מוקשים כאלה ואיבדו רגל. רק בערבה התיכונה מדברים היום על סדר גודל של 70 אלף מוקשים שהונחו בשנת 1968. חלקם בתוך שדות מגודרים, שורות-שורות. הבעיה היא שכשהמוקשים יוצאים מהשדות הם נכנסים לנחלים. כשיש שיטפון גדול, ערוצי המים לוקחים את המוקשים; הם נסחפים ומתגלגלים. בשיטפון האחרון שנחל ערבה האדמה נשטפה בעומק של שני מטרים. אפשר לראות עכשיו צינורות של מקורות שהיו מכוסים בשני מטרים של אדמה. בתוך שני המטרים האלה הכול זרם. איך אפשר לחפש מוקשים? הם מאוד חכמים, דרך אגב: אין בהם מתכת. רק פלסטיק. אי-אפשר לגלות אותם.

לא כולם יודעים את זה ולא הייתי רוצה שיעשו לזה פרסום גדול, אבל מצאו מוקשים כאלה – שהגיעו מהערבה – בים המלח, בעין גדי, לפני שש או שבע שנים. חס וחלילה שתיירים ידעו שיש מוקשים בים המלח. זה קורה כי פרשת המים נמצאת באזור: המים זורמים לים המלח והם סוחבים בדרך כל מה שיש. מוקש כזה נמצא עשרה סנטימטרים מתחת לפני האדמה, עם המרעום כלפי מעלה. אם הוא יתגלגל ויהיה חצי מטר באדמה, גם טרקטור לא יפוצץ אותו, אבל בשיטפון הבא, או בזה שאחריו – מתישהו – הוא יגיע לתנוחה הנכונה. זו מעין רולטה רוסית.

התאגדנו שלוש רשויות בגזרה המזרחית של מדינת ישראל – ים המלח, הערבה וירדן דרומי – והגשנו עתירה לבג"ץ נגד משרד הביטחון. אני קצין בצבא, וזה הדבר האחרון שחשבתו שאעשה, אבל הבנו שאחרת זה לא יקרה. בשנת 1999 עסק בזה דוח מבקרת המדינה, דוח שהוא ציון דרך חשוב. בשנת 2000 הייתה ישיבת ממשלה. באופן כללי, הממשלה החליטה להסיר מעצמה

את האחריות: היזמים יבואו, היזמים ישלמו. הלכנו לישיבה של הוועדה לביקורת המדינה וטענו שמי ששם את המוקשים האלה הוא שצריך לסלק אותם. מאז 1994 אין צורך ביטחוני בשדות המוקשים. אמרו לנו שיש בעיה בטיחותית לסלק אותם. ייבאו מגרמניה מכונה לסילוק מוקשים וניסו אותה בערבה. התועלת שלה הייתה 99% בערך אבל זה לא סיפק את הצבא. אצל הירדנים היו שתי מכונות נורווגיות שעבדו מעקבה עד ים המלח ופינו את כל השדות. היום יש בשטחים האלה תשתיות, יש הכול. זה מתסכל וזה מבייש.

מילה אחרונה על השיטפון: השיטפון עשה נזק גדול מאוד לתשתיות בערבה. מה עושים? איך חוזרים לשגרה באזורים חשודים במיקוש? אנחנו נמצאים עכשיו חודשיים אחרי השיטפון, בקושי רב אנחנו מחזירים עכשיו את קווי המים שנשחפו, את קווי החשמל, את הכבישים – איך עובדים באזורים חשודים במיקוש כשמשרד הביטחון לא משלם על זה פרוטה?

טלי ליפקין-שחק

לצערנו אין פה נציג של מערכת הביטחון לשאול אותו מדוע המדינה – במקרה הזה מערכת הביטחון – לא לוקחת אחריות על המיקוש שהניחה.

עמי שחם

בשנת 2000 החליטה הממשלה להעביר את האחריות ליזמים, ובשנת 2001 הצבא כתב שמוקשים שהונחו בידי צה"ל הם באחריות הצבא.

טלי ליפקין-שחק

זה לא שיד ימין לא יודעת מיד שמאל – האצבעות באותה יד לא יודעות אחת מהשנייה. דובי דקל, תא"ל במילואים, רכז הביטחון במרכז המועצות האזוריות – תוכל להוסיף בקצרה על תמונת המצב שציירו עזרא ועמי?

דובי דקל

למעשה אני חובש עכשיו שלושה כובעים: בראשון גם אני פצוע ממוקש – לשמחתי הרבה רק מוקש תאורה שהתפוצץ לי בפרצוף, יש לי עדיין צלקות מזה; בכובע השני אני מרכז את הביטחון של כלל המועצות האזוריות במדינת ישראל, ובכובע השלישי אני תת-אלוף במילואים ובין השאר גם פיקדתי על גזרת הערבה ואילת. יש כמה דברים שהניסיון שלי מאפשר לומר. הראשון הוא שלדעתי רק באזורי קו עימות צריכים להיות מוקשים. אזורים אלה הם רק גבולות סוריה ולבנון – רק שם יש למוקש ערך ביטחוני.

טלי ליפקין-שחק

צריך להגדיר מה זה ערך. ערך זה לעכב כניסה?

דובי דקל

זה גורם מעכב. זה גורם לאויב להיות מנותב לאזור מסוים שבו אנחנו רוצים לפגוש בו. זה מאפשר להקצות מעט כוחות באזורים שיש בהם מיקוש רציני; אבל לא ניכנס להיבט הביטחוני. בראייה שלנו, של מרכז המועצות האזוריות, כל מדינת ישראל – למעט גבול סוריה וגבול לבנון, על הקו

הקדמי בלבד – צריכה להיות נקייה ממוקשים. כיום, לצערי הרב, כל המוקשים הם בתחומי ההתיישבות העובדת. בשטחים שאנחנו מופקדים עליהם יש היום מוקשים שנשארו עוד מהתקופה הסורית של רמת הגולן ואף אחד לא מעז להתעסק בהם. יש ביהודה ושומרון מוקשים שנשארו עוד מהתקופה הירדנית; יש מוקשים לכל אורך הגבול עם ירדן – למעשה ממפגש הגבולות עם סוריה לאורך כל הגדר עד לאילת למטה. בהמשך למה שכבר נאמר, בשנת 1992 – כשהיה השיטפון הגדול – הייתי מפקד גזרת הערבה ואילת. היה ברור לנו שיצוצו מוקשים. מצאנו מוקשים נגד אדם (הקרמבואים השחורים האלה) על חוף הים באילת. לקח הרבה מאוד זמן עד שהעזנו לחדום שהשטח נקי ואפשר להיכנס ולהתחיל לעבוד.

בעניין המקרה שקרה בשבת למשפחת יובל, היה שם מזל גדול שרק דניאל נפגע. היו שם הרבה מאוד אזרחים. הגדר הייתה מכוסה בשלג, והם נכנסו פנימה והמוקש התפוצץ. במדינת ישראל יש קילומטרים רבים של גדרות, והצבא לא מסוגל לתחזק אותן בצורה מושלמת. אין לי כאן את הסטטיסטיקה בנושא, אבל אני חושב שבמדינת ישראל נפגעו ממוקשים שאנחנו הנחנו יותר אזרחים, חיילים ובעלי חיים מאשר אויבים.

טלי ליפקין-שחק

אמרת שהמוקשים כולם בתחומי ההתיישבות העובדת. עד כמה הציבור שלכם מודע לסכנה הזאת ביום-יום?

דובי דקל

מי שחי באזור הזה יודע איפה שדות המוקשים גם אם הגדר לא מתוחזקת כראוי, אבל יש אנשים שמטיילים ושנחנו רוצים שיטיילו באזורים האלה. המוקשים מפריעים לפיתוח החקלאות, לתיירות ולבעלי חיים. אין לי ספק שמי שגר ליד שדה מוקשים יודע שיש שם מוקשים; הבעיה העיקרית – יותר בערבה ופחות ברמת הגולן – היא שהמוקשים האלה נשטפים החוצה אחרי שיטפונות. הם כבר לא במקומם. זו הסכנה הכי גדולה. לכן גם תושבים בערבה, שגרים בה ויודעים איפה יש שדות מוקשים, איבדו רגליים.

טלי ליפקין-שחק

זה הרגע לפנות אליך, ברוך פרצמן, ראש תחום קרטוגרפיה במרכז למיפוי ישראל. אתה לוחם עטור קרבות בשיטת 13. נפצעת במבצע במימי תעלת סואץ מפגיעת מוקש ימי שהתפוצץ לך בפנים וביד. כיום אתה אחראי על המיפוי ועל המיפוי למטיילים. לפי הטענה ששמענו, התושבים פחות או יותר מכירים את אזורי המוקשים, אבל המטיילים והתיירים לא מכירים אותם. אולי אין די מיפוי של אזורים ממוקשים, ודאי בשפות שאינן עברית.

ברוך פרצמן

ראשית, הפעילות שלנו משותפת למרכז למיפוי ישראל ולצה"ל, על פי החלטה של ועדת השרים. בשנת 2000 הוטלה עלינו המשימה – בשיתוף פעולה עם צה"ל – לסמן על מפות טיולים וסימון שבילים את כל השטחים הממוקשים עבור המטיילים והאנשים שמסתובבים בשטח. התהליך התחיל ברגע שקיבלנו את המשימה. בתוך שנתיים-שלוש סומנו כל השטחים הממוקשים לפי הנחיות הצבא: מדובר בתשע עשרה מפות של סימון שבילים, בשיתוף עם החברה להגנת הטבע

והוועדה לסימון שבילים. הבעיה הגדולה ביותר היא באמת באזור הערבה, ששם יש סחיפה של מוקשים ולכן ציינו במפות התרעה כללית. ציינו שבאזור מסוים יש חשש ממוקשים, ולכן אנשים שלא מכירים את השטח צריכים להישאר על השבילים ועל הדרכים ולא לרדת מהם למקומות לא מסומנים. ברמת הגולן זה קל יותר כי שם יש בדרך כלל גדרות. חלק מהגדרות אולי נפלו אבל בסך הכול השילוט שם היה טוב יותר, ובחלק מהמקומות צה"ל תחזק את המערך הזה. הנושא בטיפול: בכל מפה שעוברת עדכון בתהליך מסודר אנחנו פונים לצבא, הם מעבירים לנו את העדכון הנדרש לאותו תוואי שטח, ואנחנו מבצעים את העדכון על המפות. המפות אמנם רק בעברית, אבל הן ממלאות את תפקידן. לא כל אזרח במדינה קונה מפות גם אם הוא יודע עברית, וגם מי שקונה מפות לא מעדכן אותן ולא קונה סדרה חדשה של מפות מעת לעת. זו בעיה אף שהמיקוש או השדות לא משתנים כל הזמן; בסך הכול התצוגה די קבועה. לעומת המפות, השילוט בשטח הוא בשלוש שפות – אנגלית, ערבית ועברית. אנשים שמסתובבים בשטח לא עושים את זה עם גיי-פי-אס, והמפה מייצגת עבורם אזהרה כללית שבשטח מסוים יש גדר או יש שדה מוקשים וצריך להיזהר. זה מה שאנחנו עושים.

בסוגריים אני מציין שאחת הבעיות היא ההתנהגות של עם ישראל. יש אנשים שרואים גדר ומיד צריכים לעבור אותה. אחר כך, כשהם רואים שהם בשדה מוקשים, צריך להזעיק את 663 ו-669 כדי לחלץ אותם ולהוציא אותם מהצרה שהביאו על עצמם. זה עניין של חינוך. בלי קשר לעניין הזה, צריך לפנות את המוקשים וצריך לפנות את השדות שאינם בשימוש ביטחוני של צה"ל ומישהו צריך לקבל את החלטה הזאת ומישהו צריך לעשות את העבודה. הייתה החלטה של מבקר המדינה לפני יותר מעשר שנים, אבל לא נעשה שום דבר. לשם כך יש ממשלה ויש ראש ממשלה: הוא צריך להגיד לשר האוצר להקצות לכך כספים או להורות למשרד הביטחון לפנות את המוקשים. אם תהיה החלטה כזו, יפנו את המוקשים.

טלי ליפקין-שחק

על פי הבנתי, קודם כול צריך להחליט מי אחראי: אם משרד הביטחון טוען שהוא לא האחראי ומטיל את זה על יזמים פרטיים אז זה לא יקרה, ואם זה יקרה – כשמישהו צריך להוציא לשם כך מכיסו הפרטי – זה לא יתבצע במיטבו. שאלת האחריות היא השאלה העקרונית והבסיסית, וזה מחזיר אותנו לשאלה למה המדינה לא לוקחת אחריות. זו, כמובן, אינה האחריות שלך; אתה אחראי על המפות.

ברוך פרצמן

אני אחראי על המפות ואני אחראי לסמן בהן את הנתונים שאנחנו מקבלים מהצבא.

טלי ליפקין-שחק

ולדעתך אין בעיה עם המפות: המפות קיימות, יש בהן סימונים והמידע מהצבא זורם.

ברוך פרצמן

המידע מהצבא זורם אלינו כל הזמן. אנחנו מקבלים מידע מהצבא עבור כל מפה שאנחנו מעדכנים. כמו שכבר הזכירו, הבעיה היא בערבה: כשיש שיטפון הוא דוחף את המוקשים מהתאים המסומנים ואז אף אחד לא יכול לדעת איפה הם.

טלי ליפקין-שחק

גירי וייט, למשל, שנסע לטייל בתל עזזיאת בשנת 1984, לא היה יכול לקחת מפה בשפת האם שלו כדי להיזהר ולא להיכנס לאזור מועד לפורענות – וגם היום הוא לא יכול לעשות את זה.

ברוך פרצמן

נכון. זה עניין של החלטה. מישהו צריך להחליט לעשות מפות בשפה אחרת. זה מה שנקרא צו כלכלי. מישהו צריך להחליט לייצר מפות באנגלית אף על פי שיקנו אותן אולי עשרה אנשים בשנה. מישהו צריך להחליט אם זה שקול לכף רגל או לא.

טלי ליפקין-שחק

צריך גם לחשוב על הדימוי של ישראל. כשמישהו נכנס לישראל ומקבל עלוני מידע בכל לשכת תיירות, אולי צריך להיות שם גם מידע על הסכנה של המוקשים, למרות שזה לא נשמע טוב.

ברוך פרצמן

אני לא חושב שבמדינות אחרות יש מפות ברמה של המפות שלנו, או מפות שכתובות גם בעברית ובאנגלית ובצרפתית ובשפות אחרות.

טלי ליפקין-שחק

נשמע עכשיו את דיאן אור, מרכז הפעילות של "ישראל נקייה ממוקשים". מה הזיקה שלכם ל-Survivor Corps?

דיאן אור

"ישראל נקייה ממוקשים" היא קואליציה של ארגוני חברה אזרחית בישראל, ביוזמת Survivor Corps. לפני שנה וחצי, כשהתחלנו לבוא עם גירי לפגישות עם כל הגורמים – מרכז המיפוי, הרשויות המקומיות – ראינו שבעצם אין שום גוף לאומי שעוסק בנושא. אין אפילו תיאום בין המאמצים בתחום בגולן לאלה שבערבה, בין אלה שבכפרי הגדה המערבית לאלה של הדרוזים בגולן או לאלה של היהודים בגולן. על סמך הניסיון של הקואליציה העולמית לפינוי מוקשים הגענו למסקנה שבעצם נדרש מאמץ לאומי. זה צריך לבוא גם מלמטה, מהתושבים, וכולם צריכים לעבוד יחד – וקודם כול לדעת מה המצב בישראל. לכן הכנו את הדוח שמונח לפניכם היום. חוץ מהבנת המצב צריך להיות מאמץ לגייס חברי כנסת וגורמים ממערכת הביטחון. אמנם לא נוכחים כאן גורמים ממערכת הביטחון, אבל ידוע לנו משיחות סגורות שיש למערכת הביטחון עניין לשנות את המדיניות שלה.

הקואליציה היא במה לכל הגורמים האלה – קרבנות מוקשים, גורמים ממערכת הביטחון, חברי כנסת, אזרחים מהשורה – להשמיע את קולם יחד ולבוא עם תכנית פעולה מסודרת. חלק מהתכנית הזאת יוצג מחר בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת. המאמץ העיקרי שלנו הוא לקדם חקיקה שתקים גוף לאומי או רשות לאומית שלא תהיה כפופה למערכת הביטחון. היא יכולה להיות, למשל, בתוך משרד ראש הממשלה. יהיו בה נציגים של מערכת

הביטחון אבל לפני הכול, כמו שאנחנו רואים, הבעיה היא הומניטרית. זו בעיה אזרחית ולא רק בעיה ביטחונית ולכן חשוב שברשות כזו שתוקם יהיו חברים גורמים נוספים, למשל גופים סביבתיים, גופי פנים, גופי פיתוח. הרשות הזאת תקבע סדר עדיפויות לפינוי של שדות מוקשים למשך עשר שנים, למשל, כמו שעשו מדינות אחרות בעולם. הרשות הזאת גם תרכז תקציבים. הרבה מדינות כמו ארצות הברית תורמות לפינוי מוקשים, תכף נשמע על זה, לא הכול צריך לבוא מהתקציב שלנו. עד שנסיים לפנות את כל המוקשים במדינה, הרשות הזאת תרכז את ההדרכה בנושא, תדאג לגידור גם לשדות שמוגדרים כמבצעים לאורך הגבולות, לשילוט בהם וגם למפות – בשפות נוספות, שיהיו מעודכנות, שיסמנו את כל שדות המוקשים ולא רק באופן כללי.

טלי ליפקין-שחק

אולי אחת הבעיות היא שכשנותנים לפעילות הזאת את הכותרת "פעילות הומניטרית", הגופים האחרים מנערים את חוצנם מזה. כל העיסוק בנושא נהפך למתחם של המגזר השלישי ושל ארגוני מתנדבים מכל העולם, וכרגיל אצלנו הגופים שבאמת אחראיים יכולים להתנער.

דיאן אור

הניסיון מוכיח שבישראל – וגם במדינות אחרות בעולם – כל עוד משהו נשאר תחת המחסה של המערכת הביטחונית לא תהיה שום תזוזה. למערכת הביטחונית קל מאוד להניח את המוקשים וקשה מאוד לפנות אותם. בהרבה מקרים הצבא גם לא יודע לבצע פינוי הומניטרי. יודעים לבצע פינוי לצורך פעילות צבאית אבל לא יודעים לבצע פינוי מאושר על ידי גורמים בין-לאומיים, כזה שאפשר אחריו לטייל באזור או לפתוח בו גן ילדים. בעולם אנחנו רואים שדווקא כשגופים של חברה אזרחית לקחו את הקמפיין הזה על עצמם, הצטרפו אליהם גם ממשלות ובסופו של דבר זכו בשנת 1997 בפרס נובל לשלום. כיום 156 מדינות בעולם חברות באמנה הזאת.

טלי ליפקין-שחק

אבל אנחנו לא כמו שאר העולם. חבר הכנסת איוב קרא הוא סגן השר לפיתוח הנגב והגליל. תודה שאתה צדיק יחיד בסדום, איש ממסד שהיה מוכן להסתכן ולבוא. אתה התגייסת בעיקר אחרי התקרית של דניאל יובל, נזעקת לעניין הזה וגם ביקרת ברמת הגולן. נראה לי לא הוגן לבקש ממך להשיב על כל מה שעלה עד עכשיו; אם יש לך תשובה כלשהי נשמח לשמוע אותה. אני מניחה שבשלב הזה יהיה קל יותר פשוט להציג את השקפת העולם שלך.

איוב קרא

אני שמח על ההזדמנות שניתנה לי היום לשבת כאן, ויש לי הערכה גדולה מאוד לעצם הדיון. נראה לי שאם בזמן השירות הצבאי הייתי יודע את הדברים שאני יודע היום, לא בטוח שהייתי חוזר לאותה פעילות שהשתתפתי בה, מאחר שעכשיו אני מבין שעברתי בהרבה מקומות שכיום יודעים שיש בהם מוקשים, ובמזל לא נפגעת. שני אחי נהרגו בשירותם הצבאי, ואני נכה צה"ל, ומכל הדברים ששמעתי היום הדבר שהכי משך את תשומת לבי היה העובדה שישנתי על אדמת הגולן ובמארבים בדרום לבנון ובערבה ובפארן – וכחייל אף פעם לא הייתי מודע לכך שיש דברים כאלה. בתקופה האחרונה אני מנסה לעשות הרבה דברים בגולן, לנסות לשנות את הסטטוס קוו בעניין

היחסים עם סוריה, ואז קרה מה שקרה לדניאל יובל, וזה גרם לי להבין שאין מי שלוקח אחריות על התחום הזה, שהעניין הזה נופל בין הכיסאות.

חשבתי שמישהו צריך לעשות מעשה. פניתי לראש הממשלה ואמרתי לו שאנחנו לא יכולים להשאיר את הדבר הזה פרוץ ככה, וגם התחלתי בסבב פגישות. נפגשתי עם כמה גורמים והיו לי כמה פגישות עם שר הביטחון. להערכתי משרד הביטחון לא ייקח אחריות בסופו של דבר מאחר שמדובר בנושא אזרחי, הומני וכו'. תהיה לו אולי זיקה לטיפול בנושא, אבל בסופו של יום צריך להקים רשות שתטפל בזה – אולי במסגרת המשרד שלנו או במסגרת משרד ראש הממשלה או משרד הביטחון. צריך להקים רשות אזרחית שתפעל בתוך פרק זמן של כמה שנים. אני יכול להודיע שהנושא התקציבי לא יהיה בעיה, וזו, לפחות, הבשורה שבפי.

עליתי לרמת הגולן וסיירת ש.ס. זה מזעזע. אני לא אתן לילדים שלי לבקר בגולן עד שלא יהיה שם פינוי של מוקשים. למעשה, מגשר אריק – לא רק על הגבול או ליד הגבול – מגשר אריק עד מגידל שמס, עד החרמון יש בעצם פוטנציאל של סכנה קיומית לכל מבקר. המשמעות היא פגיעה בתיירות, פגיעה כלכלית בישראל, פגיעה אנושית והומנית בכל דרך שאנחנו מסתכלים עליה.

טלי ליפקין-שחק

האם ידוע לך משהו על מצוקתם של תושבי רמת הגולן? יש שם אנשים שגרים עוד מימי הסורים בתוך שדה המוקשים הזה.

איוב קרא

אצל הדרוזים ברמת הגולן היו הרבה נפגעים כי המוקשים די קרובים לבתים שלהם. תושבי רמת הגולן בכל המושבים מודאגים מאוד, והם שבעצם ערכו לי את הסיור שם כדי שאני אעשה מעשה. אני חושב שצריך לצאת מהדיון הזה עם שתי החלטות חשובות: אתם תקראו להקים רשות אזרחית שתהיה ראש החץ לטיפול במוקשים, ואני מבטיח שבמסגרת המשרד לפיתוח הנגב והגליל אנחנו נפעל להוביל את המהלך הזה, אלא אם יהיו הסתייגויות מצד משרד הביטחון.

טלי ליפקין-שחק

יש סיכוי להשתמש בנושא של ניקוי מוקשים כמנוף להידברות עם הסורים? יש בצד השני תמונת ראי?

איוב קרא

אני יכול לגלות שאנחנו מארגנים בימים אלה משלחת שתצא לייבא מים מסוריה לשטחים החקלאיים. המשמעות היא שאם יתבצע פינוי מוקשים, יהיו שטחים לחקלאות ומתוכם נוכל למכור מוצרי חקלאות לסוריה. ברגע שמפנים מוקשים אפשר ליצור דינמיקה של עשייה כלכלית. אנשים לא יודעים שבמערב סוריה יש מאגר מים של 200 מיליון קוב שמתבזבזים כל שנה. אלה מי גשם של מאגרים שנמצאים קרוב לגבול. יש ברז אחד שמגיע בדיוק עד שדה המוקשים הקרוב למגידל שמס. המים מגיעים מברז שהסורים לא סגרו מאז 1967 ועד היום, ואנשים משתמשים במאגרי המים הללו ובברזי המים הללו לגידול התפוחים. לא פעם קרו שם מקרים וקיבלתי פניות

אבל לא התייחסתי אליהן כל כך בכובד ראש – עד שקרה מה שקרה לדניאל יובל. זה שבר אותי והחלטתי שאני חייב להיכנס לעניין.

טלי ליפקין-שחק

תבורך היוזמה שלך. אחרי שסקרנו את השכונה שלנו נעבור לראות מה קורה בעולם הרחב. ד"ר איתן ברק, חבר הסגל הבכיר במחלקה ליחסים בין-לאומיים באוניברסיטה העברית בירושלים, חוקר ומרצה על משטרי פירוק ובקרת נשק. נתחיל באמנה משנת 1999, זו שרוב העולם חתום עליה וישראל נמנעת ממנה.

איתן ברק

נושא המוקשים התחיל להיות בעיה בשנות השבעים, ולכן זה עלה על סדר היום העולמי. האמנה לכלי נשק קונבנציונליים נחתמה בשנת 1980 במבנה ייחודי: ניתן להוסיף פרוטוקול לכלי הנשק אחר לפי הצורך, אולם יש כמה סעיפים כלליים שחלים על כל הפרוטוקולים וקובעים הגבלות מינימליות. בשנות השמונים ובתחילת שנות התשעים, כאשר המוקשים נהפכו לבעיה בין-לאומית, הם עלו על סדר היום. ארגונים אזרחיים ביקשו משהו חזק – אמנה שתאסור לחלוטין מוקשים לא מבצעיים. אמנת אוטווה אוסרת לחלוטין על מוקשים. הבחנה שעשה דובי דקל בין מוקשים שנפנה בתוך הארץ לבין מוקשים מבצעיים לא קיימת על פי האמנה. האמנה קובעת שבתוך עשר שנים מרגע שמדינה הצטרפה לאמנה עליה לפנות את כל המוקשים באדמתה. זו הסיבה המרכזית שלישראל קשה להצטרף לאמנה, כי האמנה מטילה על מדינה שחברה בה אחריות לפנות מוקשים גם משטחים שבשליטתה. קרי, הצטרפות של ישראל לאמנה משמעה שבתוך עשר שנים כל המוקשים יפוננו, כולל אלה שביהודה ושומרון, ברמת הגולן וכך הלאה. מעבר לכך נקבעו ארבע שנים להשמדה של מלאי המוקשים. אפשר לקבל כמובן הארכה; יש מדינות שקיבלו הארכה עד 2020. כמו שאמר דיאן, כרגע 156 חברות חתומות על האמנה, ושתי מדינות נוספות חתמו אבל לא אשררו. בשנתיים האחרונות לא הצטרפו עוד מדינות לאמנה. יש שורה של מדינות באזורי עימות שעדיין רואות במוקשים כלי נשק אפקטיבי, אף על פי שהדרך לאמנה לא הייתה נסללת אלמלא קבעו מומחים שמוקשים נגד אדם לא מהווים יותר בעיה לצבא סדיר; לצבא סדיר יש אמצעים להתגבר עליהם. בסוף מי שנפגע זה אזרחים.

יש בעיה בפירוק המוקשים. יש מוקשים שקשה לגלות אותם אפילו במגמ"ק (מגלה מוקשים) – כמו מוקש 10 מתוצרת ישראל. הפינוי הוא לא קל. בשנות התשעים חיל הנדסה אמר שהעלות יכולה להגיע אפילו ל-1,500 דולר למוקש בשטח הררי. בשטח הררי כמו רמת הגולן קשה לעבוד עם מכונות, ולכן הפינוי בעייתי יותר. 1,500 דולר למוקש שעולה שלושה דולר. דוגמה נוספת: פינוי בשטח מיוער. ליד חניתה יש מוקשים בשטח מיוער. קשה לעבוד שם עם מכונות, אלא אם כן פוגעים קשות בצמחייה. הבעיה היא מאוד רצינית. יש המון מוקשים בארץ; בדוח מבקר המדינה נאמר, למשל, שצה"ל כבר לא נכנס לבדוק אם התיעוד והסימול של שורות המוקשים שצה"ל עצמו הניח בגבול הלבנון הם נכונים מאחר שזה מסכן את כוחותינו. לדעתי ייקח זמן עד שישראל תגיע להכרה שהתועלת במוקשים פחותה מהנזק שהם גורמים. נקווה שתהיה התקדמות בכיוון.

טלי ליפקין-שחק

אמרת שבשנות השבעים המוקשים נהפכו לבעיה. מה קרה בשנות השבעים?

איתן ברק

זה התחיל בתכנית שרצו לעשות באפגניסטן ואז נתקלו במוקשים. זה פשוט עלה על סדר היום; לפני כן זה לא עלה על סדר היום (בעניין מוקשים ימיים, למשל, יש אמנה מ-1907). בשנות השבעים הנושא הזה עלה על סדר היום, ואז ניסו לעצור את השימוש במוקשים. ב-1996 התכנסו המדינות החברות באמנה לכלי נשק קונבנציונליים לצורך האמנה, אבל במקום לעצור את השימוש במוקשים אסרו רק על שימוש במוקשים שאינם ברי גילוי או סוגים מסוימים ומתקדמים של מוקשים. ישראל הצטרפה לפרוטוקול הזה בשנת 2000 בלי שחתמה בהמשך על אמנת אוטווה. הפרוטוקול הזה לכאורה מכשיר את השימוש במוקשים – כל עוד הם ברי גילוי. אבל – וזה הדבר החשוב – מרגע שאמנת אוטווה נחתמה היא יצרה תהליך של הכתמה. הנשק נהפך להיות נשק מוכתם, עם סטיגמה. נוצר מצב שרוב מדינות העולם, למעט שלוש, לא משתמשות יותר במוקשים. גם צה"ל לא משתמש במוקשים, לפחות מאז שנת 2000. ההכתמה של המוקשים חזקה עד כדי כך שלקראת ועידת הסקר הקרובה של אמנת רומא (חוקת בית הדין הפלילי הבין-לאומי) בלגיה הגישה הצעת תיקון במסגרת העברות שנחשבות פשע מלחמה: כל פעולה בניגוד לאמנת אוטווה – קרי כל הנחת מוקשים – תיחשב פשע מלחמה.

טלי ליפקין-שחק

יושבים כאן אנשים שמייצגים מדינות שעסקו או עדיין עוסקות בייצור ובהפצה של כלי מלחמה. המדינות האלה רואות חובה לעצמן גם לפעול בד בבד, במישורים הומניטריים, לצמצום הנזק שנגרם עקב ייצור הנשק הזה ולסייע לאלה שכבר ניזוקו. על המחויבות הזאת כמדיניות של מדינה ידבר השגריר בלומפילד הבן, יו"ר מרכז הנרי סטימסון בושינגטון הבירה, חבר בדירקטוריון של Survivor Corps ומי שהיה נציגו של הנשיא ג'ורג' ווי בוש לפינוי מוקשים הומניטרי בעולם; זה המקום לציין שארצות הברית היא הגדולה בתורמות לפעילות הזאת. בין תפקידי המרובים היה השגריר בלומפילד עוזר מזכיר המדינה לעניינים ביטחוניים-מדיניים בפנטגון, סגן העוזר למזכיר המדינה לענייני המזרח הקרוב, איש מלחמה ובד בבד איש של פעילות הומניטרית.

לינקולן בלומפילד ג'וניור

זוהי זכות גדולה עבורי להיות כאן היום ולהיות שוב בישראל. אני רוצה לספר בקצרה איך נהיית מעורב בתחום הזה ולשתף אתכם בכמה מהמחשבות שלי בנושא, מנקודת המבט של חבר מאמריקה. בשמונה השנים הראשונות בקריירה שלי שירתתי בפנטגון, לא כאיש צבא אלא כאזרח. באותה תקופה הגעתי לישראל והשתתפתי ב-JPMG (Joint Political Military Group); קבוצת העבודה המשותפת ישראל-ארצות הברית לנושאים פוליטיים-צבאיים). הייתי סגנו של גיימס בייקר לענייני המזרח התיכון וחלק מהאזור היה בתחום הפיקוח שלי. עבדתי עם דן קרצ'ר ועם אחרים, ואחר כך עזבתי כאשר הנשיא קלינטון נכנס לתפקיד. באותה עת הגיע מספר הנפגעים ממוקשים ל-25 אלף אנשים בשנה, והנשיא קלינטון אמר שהגיע הזמן שארצות הברית תיקח את הנושא ברצינות. אז נוסדה התנועה ליצירת אמנת אוטווה, וג'רי וייט והארגון שלו הצטרפו לוועדה הבין-לאומית ונסעו לאוסלו לחלוק את פרס נובל. אני בא מאותה עיירה קטנה שממנה בא ג'רי

ווייט; הוא כמו אח עבורי. הייתי בחבר המנהלים של Survivor Corps מימיו הראשונים, למעט התקופה שבה חזרתי לשרת בממשל בתקופת הנשיא בוש כסגן המזכיר לעניינים פוליטיים-צבאיים. בזמן הזה טיפלנו בהרבה נושאים. כיהנתי כיו"ר של JPMG, כך שכל מכירת הנשק לישראל הייתה בסמכותי במשך ארבע שנים. זה מה שגיליתי: ושינגטון נוהגת באופן מאוד אמוציונלי, מאחר שארצות הברית לא חתמה על האמנה, הרבה אנשים הפנו אצבע מאשימה אל הצבא ואל הפנטגון והפנו שאלות קשות אל מפקדי הצבא, אל הגנרלים, "האם אנחנו עדיין צריכים להשתמש במוקשים?" התשובה האחידה הייתה, "איננו מוכנים עדיין לוותר על השימוש במוקשים". היו חילוקי דעות פוליטיים בעניין הזה. הדמוקרטים היו יותר ליברלים בעניין והיו בעד האמנה, הרפובליקנים היו יותר נוקשים בעניין.

קולין פאוול החליט להמשיך במסורת של הנשיא קלינטון, שלפיה הממשל ימנה שליח מיוחד. הוא הפקיד את המשימה בידיי, ככל הנראה בזכות העבודה שלי עם ג'רי וייט. חשבתי שצריך להוציא את הפוליטיקה מהעניין. אנשים צעירים כמו דניאל יובל נוגעים ללב של כל אחד; הרי לכל אחד בחדר הזה אכפת ממה שקרה לו. זה לא קשור לפוליטיקה; הרגשות של כולנו משותפים. אנחנו לא רוצים לראות את זה קורה שוב. כך הרגשנו בעניין 3,000 קרבנות של מוקשים מסביב לעולם. ידענו שלנצח – כל עוד הם חיים – הם יזדקקו לעזרה ולתמיכה שלנו. נהיה חייבים לעזור להם. המספר הזה ילך ויגדל. קמתי ואמרתי שזו התשובה – אמנם לא נחתום על האמנה מסיבות מסוימות, אבל גם לא נמשיך להשתמש במוקשים שאי-אפשר לאתר. ברית המועצות השתמשה בהרבה מוקשים כאלה באפגניסטן, והרבה אנשים חפים מפשע נהרגו. אנחנו אמרנו שלעולם לא נשתמש במוקשים כאלה שנשארים פעילים, משום שהמטרה הצבאית היא ליצור מחסום צבאי למטרות צבאיות, וכאשר המלחמה מסתיימת אין בהם צורך יותר. יש היום הרבה מדינות אומללות שנמצאות במצב של קונפליקט: 80 מדינות שיש בהן מוקשים. כאמור, כאמריקנים איננו יכולים להסכים לכל התנאים באמנה, אבל הגדלנו את התקציב לטיפול בנושא ב-50%, ל-70 מיליון דולר. ניהלנו תכניות ב-42 מדינות. עשינו שלושה דברים: ראשית, פינינו מוקשים, לא תמיד אמריקנים עשו זאת. יש קנה מידה הומניטרי בין-לאומי שמשמעותו שהילד שלי והילד שלך צריכים להיות מסוגלים להתהלך בבטחה על פני האדמה. מדובר בסטנדרט גבוה מאוד שלמדתי מג'רי. שאלתי אותו אם מכונה כלשהי לניקוי האדמה באמת עושה את העבודה. הוא שאל אותי "האם תיתן לבתך ללכת שם?" עניתי שאני לא בטוח. אם כך יש לנו סטנדרט הומניטרי בין-לאומי, וכל אחד יכול ליהנות ממנו. שנית, יש לנו עזרה לנפגעי מוקשים. אני רוצה להתייחס לנושא השלישי: ללמד את הציבור להתרחק מאזורים מסוכנים. יש לנו תכניות לילדים שמלמדות אותם להתרחק מאזורים מסוכנים. זו מחויבות שכל מדינה צריכה לקבל על עצמה.

מובן שהיינו רוצים להפוך כל מדינה לניקיה לחלוטין ממוקשים, וזה אומר אפס מוקשים, אך לפני שזה יקרה היינו רוצים להפוך את ישראל לפחות לבטוחה. אולי יש עוד מוקשים, יכול להיות שצריך להשאיר את מחסומי המוקשים בגולן ובגבול הצפון; הצבא צריך להחליט מה הם הצרכים שלו. אם תעשו את זה תהיו כמו מדינות רבות אחרות שהן בטוחות ושהילדים בהן אינם נתונים בסיכון. תסתכלו על רשימת המדינות שיש בהן מוקשים ותגידו אם ישראל צריכה להיות חלק מהרשימה הזאת: קוסטה ריקה, ג'יבוטי, גואטמלה, הונדורס, קוסובו, מקדוניה, נמיביה, רואנדה וסוריה. אנחנו מדברים על מדינות עניות מאוד, שבזכות הנדיבות הבין-לאומית – האיחוד האירופי, נורווגיה, קנדה, יפן ומדינות רבות אחרות – יש להן משאבים לעניין. יש להם

מומחי או"ם, יש להם קבלנים שמבצעים את העבודה המלוכלכת, לעתים בהשגחת הצבא. זה המודל שיכול להתקיים גם בישראל. אפשר לקיים מדיניות נגד מוקשים בטוחה בלי לפגוע בביטחון. כיום אנחנו מקצים יותר מ-160 מיליון דולר לפעילויות האלה, והקונגרס אוהב את זה – הרפובליקנים אוהבים את זה, הדמוקרטים אוהבים את זה – והקונגרס נותן יותר כסף. מספר הנפגעים ירד מ-25 אלף לפחות מ-5,000, מפני שהמשכנו להגדיל את המשאבים באזורי סיכון – באפגניסטן, במוזמביק, בקמבודיה ובמקומות דומים. יש עוד עבודה לעשות. דיברתי עם עמיתי בממשל והם ישמחו ליעץ בעניין, כחברים, ואולי לדבר על חידוש רלוונטי לעניין שיש בו היגיון רב עבורנו. יצרנו שותפות עם 60 ארגונים לא ממשלתיים (Ngo) ובכללם Survivor Corps. רבים מהם אמרו "אנחנו רוצים לעזור, יש לנו כסף. אנחנו נפנה את המוקשים מהחוות בקרואטיה; נבנה חוות, ניתן לאנשים משהו לשתול, נהפוך את שדות המוקשים באפגניסטן לכרמים". היו לנו הרבה ארגונים נדיבים. 60 כאלה. התרומה הכספית המצטברת שלהם הייתה מיליונים רבים של דולרים. להערכתי יש ארגונים לא ממשלתיים אמריקנים שרוצים לעזור לישראל – לעודד תיירות, לנקות את האדמה היקרה הזאת. אנחנו יכולים לעזור.

אני חושב שבישראל נדרש תיאום מרכזי. הכוונה אינה לכך שנסתיר את הצבא ואת הצרכים הצבאיים, אלא שנשלק את החלקים שאינם רלוונטיים. ניתן לחקלאים חזרה את אדמתם. זו לא הפעם הראשונה שנתקלנו בבעיה של מוקשים שנשטפים מהאדמה כמו בנהר הירדן. נוכל הביא לכאן קבלנים שיבצעו את הפינוי; את הכספים נוכל לגייס מאנשים שאוהבים את ישראל. זה אפשרי. זה לא חייב להיות נטל כבד על המדינה, וזו יכולה להיות הזדמנות לשימוש במה שנקרא "עוצמה רכה". ישראל יכולה לפנות למדינות שכנות ולומר: "יש לנו בעיה ואנחנו פותרים אותה. אנחנו לומדים מכן ושותפים לניסיון שלכן". עליכם להשקיע עוד קצת מאמץ ולסמן את שדות המוקשים, מאחר שהרבה תיירים רוצים לבוא לראות את ישראל. אסור שיהיה אפילו שמץ סיכון שמי מהם יעלה על מוקש.

טלי ליפקין-שחק

קריי רורו נולד וחי בניו זילנד. כיום הוא מנהל צוות של סוכנות האו"ם לפינוי מוקשים בעזה; קודם הוא פעל בדרום לבנון, בין השאר בפינוי מוקשים לאורך הגבול בתיאום עם צה"ל – פרויקט שזיכה אותו ואת הצוות שלו בפרס האו"ם. המתודולוגיה שהוא גיבש נהפכה למודל לפינוי מוקשים באזורים אחרים בעולם. השאלה הראשונה אליך היא האם ילדים וילדות בעזה יכולים ללכת בביטחון לאורך הגבולות?

קריי רורו

תודה שאפשרתם לי לבוא לכאן לשאת דברים. אני לא פוליטיקאי. הייתי מעורב בפינוי של מוקשים מטעם האו"ם בלבנון, באפגניסטן, בבוסניה ובקמבודיה, כך שאני באמת מדבר לא כפוליטיקאי אלא כאיש ביצוע. בעזה, בתשובה לשאלתך, אין דיווחים על כך שיש מוקשים, אין עדויות לכך שיש שדות מוקשים בעזה, כך שבטוח ללכת שם. אני רוצה לחזור ולדבר על הניסיון שלי בפינוי מוקשים. האו"ם נקרא לעזור בלבנון בשנת 2001 אחרי הנסיגה מדרום לבנון, ונתקלנו בבעיה גדולה שם. היו שדות מוקשים רבים שהיינו צריכים לטפל בהם, ומכיוון שהיו תושבים רבים שחזרו לדרום לבנון היו נפגעים רבים. שלושה אנשי צוות האו"ם, כולל אני עצמי, הקמנו

והפעלנו את התכנית לפינוי מוקשים בדרום לבנון ממש מההתחלה. אני הייתי קצין המבצעים והכנתי את תכנית הפעולה. בעקבות התכנית הזאת, ובעזרת תרומות שהגיעו מתורם יחיד שתרם 35 מיליון דולר, בתוך תקופה של 18 חודשים פינונו כמעט 58 אלף מוקשים נגד אדם, 17 אלף מוקשים נגד טנקים ו-4,500 נפלי תחמושת, פינונו כמעט חמישה מיליון מטרים של אדמה והחזרנו אותם לשימוש הקהילות. היו לנו נפגעים. 13 ממפני המוקשים נפצעו בפעולה הזאת, אך לא היו פגיעות בנפש. אנשים שואלים אותי, "האם זה מסוכן לפנות מוקשים?" יש בזה סיכונים, אבל גם נהיגה בישראל מסוכנת. שמעתי שבשנה האחרונה נהרגו בכבישים בישראל 400 אנשים, כמעט 30 אלף נפצעו. בישראל נהרגים 50 פועלי בניין בשנה; בממוצע בשנים 2004-2008 נהרגו בישראל 58 עובדים בתעשייה. כך שפינוי מוקשים אינו מסוכן כל עוד מבצעים אותו כראוי. אנחנו מפנים מוקשים כבר זמן רב. המומחיות שרכשנו כאן באזור בדרום לבנון, הלקחים הרבים שנלמדו מהעבודה שלנו בקוסובו – נשמח ליישם את שיטות העבודה שלנו בישראל ולעזור בפינוי השטחים ברמת הגולן ובגדה המערבית.

טלי ליפקין-שחק

מה הן שיטות העבודה שאתה מדבר עליהן שבזכותן זכיתם בפרס?

קריי רורו

בעקבות התכנית בלבנון זכינו למעשה בשלושה פרסים – שני פרסים מטעם האו"ם, ב-2004 ושוב ב-2008, ובפרס ננסן של סוכנות האו"ם לפליטים. שיטות העבודה שהשתמשנו אינן מסובכות. מדובר בתהליך פשוט. החלק הקשה הוא הפוליטיקה. העבודה המעשית של פינוי המוקשים היא פשוטה מאוד. מדינות רבות מעוניינות מאוד לספק משאבים לפינוי מוקשים כאן בישראל, בגולן ובגדה המערבית. אנחנו כאן כדי לעזור לכולם. מוקשים אינם מתחשבים בגבולות או במחסומים ולא משנה להם מי אתה, מה צבע עורך, מה הדת שלך וכמה כסף אתה מרוויח. התפקיד שלנו הוא לדאוג שהעבודה תבוצע. צריך להפסיק לדבר ולהתחיל לעשות. כפי שכבר אמרתי, בלבנון הוצאנו לפועל תכנית לפינוי מוקשים בתוך חודשיים. גם לבנון לא חתומה על האמנה. זה לא עצר בעדה מלפנות מוקשים משטחה. הממשלה הייתה מעורבת בתהליך. כדי לפנות מוקשים לא צריך ניירות, צריך שאנשים יעבדו בשטח יום-יום. כדי שאנשים יפסיקו להיפגע פשוט צריך לפנות את המוקשים מהקרע. בעזרת כלבים, אנשים ומכונות – לכל אחד מהם יש יתרונות וחסרונות, ואנחנו באו"ם מוכנים לשתף אתכם בניסיון שלנו – אם זה ארגונים ישראלים לפינוי מוקשים או ארגונים בין-לאומיים, אם ארגונים מסחריים ואם ארגונים ללא מטרת רווח.

טלי ליפקין-שחק

נראה לי שהתנאי הבסיסי הוא שיהיה מידע. צריך לדעת איפה נמצאים המוקשים.

קריי רורו

בשנת 2001 הממשל הישראלי מסר את מפות המוקשים לאו"ם בלבנון. למדנו אותם היטב והשתמשנו בהן בשטח. המפות היו מדויקות למדי בהתחשב בכך שהמוקשים הונחו במשך כ-20 שנה. בלי גיי-פי-אס, בעזרת מצפן בלבד ופיסת נייר שקיבלנו ממישהו בשטח. המפה עוזרת עד גבול

מסוים – היא אומרת לך מה מספר המוקשים שנמצאים בשטח, וזה חשוב מן ההיבט של אבטחת איכות. כאשר אתה מפנה אותם זה מאפשר לך לדעת כמה עוד נותרו ואם העבודה הסתיימה. בלבנון פינינו 484 שטחים עד שעזבתי ב-2004. חזרתי לשם בשנה שעברה, ב-2009, ושאלתי את השלטונות הלבנוניים האם מישהו נפגע באחד מהאזורים האלה שפינינו. התשובה הייתה "לא". אפילו לא אזרח אחד. אני חושב שהנתון הזה מדבר בעד עצמו.

טלי ליפקין-שחק

אבשלום קטוע הוא איש חיל ההנדסה לשעבר המשמש מנכ"ל גורן-כידון לפינוי מוקשים הומניטרי, בשיתוף עם תאגיד דרום אפריקני שייצא וייצר נשק. אמרתי קודם שתאגידים, חברות וגם מדינות עוסקים בפיתוח, בייצור ובהפצה של נשק – ואחר כך מתקנים את השפעות פעילותם באמצעות הקצאה של תקציבים לטיפול בנפגעי הנשק הזה וגם בניסיון למנוע נפגעים נוספים.

אבשלום קטוע

בתחילת שנות התשעים, כשהייתי חייל בחיל ההנדסה, עשיתי את הפעולה ההפוכה. היום אני מבצע בדיוק את מה שתוארת: הרמה של שדות מוקשים. הרמה של שדות מוקשים היא דבר די שכיח. הסטנדרטים של האו"ם (קובץ סטנדרטים שנקרא IMAS), כפי שציינתי מר בלומפילד, הם סטנדרטים גבוהים מאוד. החברות הישראליות בארץ לא מכירות את נוהלי IMAS בצורה טובה, אנחנו באנו בגישה אחרת. החלטנו שאמנם את המוקשים שלנו אנחנו יודעים להניח ולהרים, אבל כדי להרים מוקשים זרים נקרא למומחים שיודעים לעשות את זה. זו החברה שאנחנו מייצגים, חברת מקהם (MECHEM). בשלוש השנים האחרונות החברה הזאת הרימה או סקרה 20 מיליון מטרים רבועים של שדות מוקשים ומאות אלפים של מוקשים. משנת 1991 חברה בת של דנאל (DENEL) כבר לא עוסקת בהפצת נשק אלא בדיוק הפעולה ההפוכה, כלומר בהרמה של שדות מוקשים למטרות הומניטריות ומסחריות. הסטנדרטים האלה – סטנדרטי IMAS של האו"ם – מאפשרים לנו להשאיר שטחים נקיים לחלוטין ממוקשים למטרות התיישבותיות ולמטרות כלכליות. לדעתי, זה המנוף שאתו אנחנו צריכים לעבוד בישראל. אני מתקשה לראות כיצד משרד הביטחון מממן פעולות להרמה של שדות מוקשים בישראל; אני חושש שלמדינת ישראל לא יהיה פשוט להוציא מכיסה כסף למטרה הזאת. זה נושא מורכב מאוד. החלטה של היועץ המשפטי לממשלה משנת 2005 מדברת על כך שהיועץ המשפטי לממשלה מקבל את הגישה של משרד הביטחון וצה"ל שלפיה צה"ל לא ירים מוקשים למטרות אזרחיות.

טלי ליפקין-שחק

אתה מדבר על "הגישה של משרד הביטחון וצה"ל", אבל זו לא מדיניות אחת. לכל אחד מהם יש מדיניות שונה והן הפוכות זו לזו.

אבשלום קטוע

משרד הביטחון אומר "אני מוכן להרים מוקשים", אבל הגורם שמאשר את הפינוי עצמו הוא צה"ל. כלומר צה"ל הוא זה שיאשר בסופו של דבר. מהמסמכים עולה שצה"ל יהיה גורם מייעץ בלבד – כלומר צה"ל יאפשר לחברות אזרחיות לבצע את העבודה של הרמת מוקשים, אבל אנחנו

לא מוצאים התאמה בין ההצהרות לבין מה שמתבצע בשטח. אנחנו מתקשים מאוד לקבל אישורים, ואני מניח שגם חברות אחרות מתקשות, לקבל אישורים ואת לקיחת האחריות על הפינוי עצמו. אני יכול גם להבין למה: אם ניקח כדוגמה את מהנ"פ (מפקד הנדסה פיקודי) של פיקוד מרכז, צפון או דרום, הוא עוזב את התפקיד בעוד שנתיים. הוא רוצה לדעת שמאחוריו הוא השאיר שדה מוקשים נקי ושהוא לא יישא באחריות פלילית. בסופו של דבר האחריות הפלילית היא שמדברת. מאחר שאין מנהלת מסודרת לנושא הזה, אף אחד לא יודע לענות מי נושא בה. אני יודע שקהנ"ר (קצין הנדסה ראשי) הנוכחי דווקא מנסה לקדם את נושא המנהלת, ואולי אפילו נצליח לשמוע ממנו מחר בוועדת החוץ והביטחון. כל תפקידה של המנהלת הזאת יהיה לבחון את שדות המוקשים הרלוונטיים שאפשר להרים ואת שדות המוקשים שאולי אסור להרים מבחינה ביטחונית. אגב, גם אם נרים שדות מוקשים ונשתול בהם עצים, בתוך ארבע או חמש שנים הם יתפקדו כמו שדה מוקשים. המטרה של שדה מוקשים היא לעכב את היריב ואת זה גם עצים יכולים לעשות. גם התיישבות, גם בתים יכולים לעשות את זה. זאת המטרה שלשמה אנחנו נמצאים פה: לבדוק איך לקחת אזורים שאפשר ליישב אותם – ומתוך הרצון הזה ליישב אזורים ליצור אזורים או להרחיב את האזורים החקלאיים. נוכל גם ליצור הזדמנות כלכלית שלמעשה תאפשר בסופו של דבר לקיים את הפינוי.

טלי ליפקין-שחק

דניאלה רסלר, חוקרת ומנהלת תכניות בתחום הטיפול הסוציו-פסיכולוגי בנפגעי מיקוש. עוסקת בפעילות לפינוי מוקשים, חוקרת את תהליך ההתיישנות של מוקשים – מה עושים למוקשים הזמן ופגעי הטבע והשטח. עוסקת בתכניות שנוגעות להסברה ולחינוך בתחומים האלה. על איזה מהתחומים הרבים שבהם את עוסקת כדאי לנו לשאול אותך? על ההיבט הסוציו-פסיכולוגי של המוקשים או על המחקר בתחום ההתיישנות – על מה תרצי לדבר?

דניאלה רסלר

אני לא באמת מומחית לתחום המוקשים בישראל; לכן אדבר מנקודת המבט של אוניברסיטת גיימס מדיסון ו"המרכז לייצוב ושיקום בין-לאומי" (Center for International Stabilization and Recovery), שבעבר נקרא "המרכז למידע על פעילות מוקשים" וקיים משנת 1996, אז התחלנו להתמקד בהיבט ההומניטרי של המוקשים. תשומת הלב שלנו הופנתה ליצירת מרחב ניטרלי של מידע ומחקר בנושא מוקשים. אני עצמי עובדת שם חמש שנים כחוקרת מומחית, כמנהלת וכמתאמת פרויקטים. אני רוצה לדבר על כמה תובנות שהיו לנו מנקודת המבט של המרכז בנושא הפעילות הבין-לאומית ההומניטרית הקשורה למוקשים. אני אדבר על כמה דברים שעסקנו בהם במזרח התיכון, לאו דווקא בישראל. ראשית, המרכז שלנו עסק במשך שנים במחקר בנוגע לכל ההיבטים של תחום המוקשים שעליהם דיברתם עד כה. חקרנו גם את ההיבט של תמיכה בניצולים: מה עושים עם האנשים אחרי שהם נפגעו. היבט נוסף הוא הסברה וחינוך. וישנו גם עניין השמדת מאגרי תחמושת ופעילות להעלאת המודעות לנושא. אנחנו מוציאים לאור כתב עת שדן ברבים מהנושאים האלה. נכון לעכשיו אנחנו עובדים במזרח התיכון בעיקר עם ירדן; העבודה שלנו שם נוגעת להיבטים שציינתי בתחום המוקשים. אנחנו עובדים עם שותפינו בירדן ועם הממשל הירדני כדי לפתח דרכים יצירתיות להתמודדות עם הבעיות.

אחד הפרויקטים שלנו הוא מחקר על הזדקנות מוקשים: מה קורה למוקשים כשהם טמונים באדמה במשך שנים רבות. זה עניין שעדיין לא נחקר. יש מי שמאמינים שהם נעשים מסוכנים פחות, ואחרים חושבים שהם נעשים מסוכנים יותר. אין הרבה מידע, ואם אינך יודע – איך תוכל לקבוע סדרי עדיפויות? חקרנו מוקשים שהוצאו מהאדמה בקמבודיה, ובחודש הבא נהיה בירדן כדי לבחון מוקשים שהוצאו מהאדמה באזורים אקלימיים דומים לאזורים בישראל. ייתכן שחלק מהמידע יעזור בעתיד לקבוע באיזה אזור טמון הסיכון הגדול ביותר.

פרויקט נוסף שאנחנו עובדים עליו הוא ההיבט הסוציו-פסיכולוגי. אנחנו מיישמים גישה חדשנית לעבודה עם אנשים ששרדו את הפגיעה, להתמודדות עם הטראומה ועם החיים שאחריה. הגישה הזאת מזכירה את המודל של Survivor Corps מבחינת השאלה איך אנשים ממשיכים לתפקד אחרי אירוע דרמטי כל כך. אנחנו משלבים בזה שיקום גופני, פיתוח כישורי מנהיגות חינוכית וכן הלאה. מדובר בפרויקט אזורי שמשתתפים בו עיראקים, לבנונים, פלסטינים, תימנים – ואם הוא יימשך נשמח אם ישתתפו בו גם ניצולים ישראלים. הפרויקט הזה מתנהל בירדן – כולם מגיעים לשם מכל המדינות. הממשלה הירדנית משתפת פעולה, ואנחנו עובדים שם עם ארגונים לא ממשלתיים. אנחנו גם מייעצים לממשלה הירדנית ומנהלים את תכניות ההכשרה למנהלים בכירים בתחום. המרכז שלנו עוסק בכך כבר שש שנים. היכולת הזאת והידע הזה נמצאים באזור.

נוסף על כך אנחנו מעלים כבר במשך שנתיים מחזה מצליח מאוד לילדים. במסגרת זאת אנחנו מזמינים ניצולי מוקשים להיות השחקנים הראשיים. אחת התוצאות המפתיעות ביותר היא שהגישה של הילדים הצופים לאנשים עם מוגבלויות משתפרת באופן דרמטי.

אני מספרת על כל הפעילויות האלה מפני שלהבנתי תכנית פעולה מוצלחת בנושא המיקוש במדינה מסוימת או באזור מסוים מחייבת הובלה ושיתוף פעולה מצד השלטון בכלל ולא רק מצד גורם מסוים בו. זה דורש היערכות רב-תחומית מאחר שלא מדובר רק בפניו מוקשים, לא רק בניצולים, לא רק בהסברה – מדובר בצירוף של הרבה היבטים, הרבה גורמים והרבה אנשים שכולם צריכים לפעול בתיאום. התכנית לא תצליח אם אין את כל המרכיבים. כך עבדנו בירדן, והממשל בירדן הוכיח כושר מנהיגות ויכולת להציב מטרה ברורה בכל הקשור ליצירת מפגש של כל המרכיבים האלה. לדעתי ישראל נמצאת במקום מצוין כדי להגיע להישגים ניכרים בזמן קצר בפניו מוקשים, כי יש לכם מה שאין לרבים אחרים: יש לכם החינוך המתקדם ביותר; יש לכם תשתיות מפותחות ויש לכם אנשים מסביב לעולם שמוכנים לפעול ולעזור.

יש צורך בתכניות לטווח הרחוק. כרגע אנשים מגיבים למקרה שאירע אבל מה יקרה בעתיד? איך נוכל להקדים וליזום תכנון? בטווח הרחוק, במסגרת הדיון בנושא, איזה משקל יינתן לשיקולי הביטחון הפיזי ואיזה משקל יינתן לשיקולי הביטחון הנפשי של האנשים המתגוררים באזור, ילדיהם והתיירים המגיעים לאזור? יש כמה סוגים של ביטחון, וצריך יהיה לקבל החלטה בעניין.

טלי ליפקין-שחק

צריך לדבר גם על הפן המשפטי של הסוגיה הזאת. עו"ד תרצה ליבוביץ, מנהלת המחלקה המשפטית של ארגון Survivor Corps. ספרי לנו על המלחמה לחקיקה.

תרצה ליבוביץ

אני אתייחס לכמה מסגרות משפטיות – כאלה שקיימות ונעשה בהן שימוש וכאלה שצריך ליצור – ואעבור בקצרה על כמה נושאים שהוזכרו. לכבוד דניאל אתחיל דווקא באמנה שכלל לא הוזכרה – האמנה לזכויות אנשים עם מוגבלויות. ישראל התקדמה בשנים האחרונות בתפיסה כלפי אנשים עם מוגבלויות כמושא לזכויות ולא לחסד ורחמים. הייתה התקדמות גם בתפיסה החברתית, גם בחקיקה וגם במדיניות, ואני מקווה שדניאל יעבור בצורה קלה בהרבה את הדרך שעברה מיה. יש היום יותר לקיחת אחריות מבחינת החברה, מבחינת מתן הזדמנות שווה לכל אדם. גם אדם עם מוגבלות יכול להשתלב באופן שווה בחברה. אני מקווה שדניאל לא יישא את המחיר הזה על כתפיו. יש בישראל חקיקה טובה: יש חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, וישראל בדרך לאשרור האמנה הבין-לאומית לזכויות אנשים עם מוגבלויות.

הוזכר כאן הנושא של כלי נשק שאינו מבחין בין אזרחים לבין חיילים, לבין לוחמים, והוזכרו כבר כמה פעמים שתי אמנות. ישראל כבר חתומה על אחת מהן, (Convention on Certain Conventional Weapons; אמנה על כלי נשק קונבנציונליים מסוימים), שהיא מחמירה פחות מבחינתנו; אנחנו שואפים שישראל גם תצטרף, תחתום ותאשרר את אמנת אוטווה ותהיה המדינה ה-157.

הוזכרו כאן מפות לא מתורגמות. בעניין הזה יש אילנות משפטיים להיתלות בהם. ערבית היא שפה רשמית בישראל, בצד העברית. נאמר כאן אמנם שאנשים לא בהכרח קונים מפות, אבל צריכה להיות לאזרחים בישראל אפשרות לקבל את מלוא המידע בדבר המקומות שבהם טמונה סכנה לחייהם. יש גם התקדמות בפסיקה בעניין הזה: יותר ויותר קורה שביט המשפט מטיל אחריות על המדינה לפרסם מסמכים רשמיים של המדינה גם בשפה הערבית. אנחנו מקווים שהעניין הזה יתקדם ולא צריך יהיה לפנות לערכאות משפטיות.

בעניין נושא האחריות – מי נושא באחריות פלילית ומי נושא באחריות נזיקית. הוזכר שנדרשת חקיקה שתסביר את העניין ואנחנו מקווים שחקיקה כזו אכן תקודם. יש דוגמאות רבות בעולם למדינות שחוקקו חוקים שמסדירים את שאלת האחריות. כל הנושא הזה יכול להיות מוסדר בחקיקה וצריך שיהיה מוסדר בחקיקה. ניקח כדוגמה את הרישוי של מפני מוקשים: בסופו של דבר לא צה"ל יפנה את כל המוקשים במדינת ישראל ונצטרך להיעזר בחברות לפינוי מוקשים, ישראליות או זרות. צריך חקיקה שתסדיר את מתן הרישיונות ותקבע איזו חברה תוכר כתברה לפינוי מוקשים. זה לא מסובך; צריך ללמוד לעשות את זה – ולעשות את זה.

אסיים בנימה אישית. במשך שנים רבות עבדתי בארגון בזכות – המרכז לזכויות אדם של אנשים עם מוגבלויות. דרך הארגון הזה הגעתי ל-Survivor Corps, ושם ראיתי שמדינות כמו רואנדה וזמביה עוסקות בפינוי הומניטרי. אפשר ליפול בפח ולחשוב שרק שם זה נקרא פינוי הומניטרי כי יש שם מאות נפגעים בשנה. השינוי שאני עברתי היה להבין שפינוי הומניטרי הוא נושא חשוב גם כאן, וגם כאן אנחנו צריכים להיערך לזה אחרת משנערכנו עד עכשיו. אני חושבת שזה מתחיל לקרות.

טלי ליפקין-שחק

אהוד עוזיאל מהאגודה לזכויות האזרח, אתה מנהל את תכנית המשפט ההומניטרי הבין-לאומי וגם ריכזת סדנאות בנושא זכויות אדם בעתות מלחמה. בהקשר לדברים שאמרה תרצה – מי

אחראי להגן על כל אדם וילד כך שכל תושב במדינה יוכל להלך בבטחה בכל מקום בלי לסכן את איבריו או את חייו?

אהוד עוזיאל

רוב הדברים החכמים בנושא הזה כבר נאמרו. למעשה, סביב השולחן העגול הזה יושבים כל הגורמים הנושאים באחריות, והאחריות המרכזית היא של המדינה. כמו שאמר סגן השר איוב קרא, מדובר בנושא חברתי-אזרחי. צריכה להיות רשות אזרחית-לאומית שתטפל בנושא – ומשמ האחריות עוברת לשולחן העגול הזה. לדעתי ארגוני החברה האזרחית צריכים לשתף פעולה. Survivor Corps הוא דוגמה בין-לאומית מדהימה לשיתוף פעולה בין גורמי ממשל לחברה אזרחית ולאזרחים שהם שורדים או ניצולים – ובזכות שיתוף הפעולה הזה יוצרים נורמה בין-לאומית חדשה. אנחנו צריכים לעשות את זה בישראל, ליצור נורמה ישראלית חדשה. יש כאן את כל הגורמים שצריכים להיות בתמונה, והם היו בה גם לפני שדניאל יובל נפצע; יש פה קול אמיץ שלפתע נשמע בציבור, מתוך הפציעה. אני התרגשתי מאוד כשד"ר מיה פרוינד אמרה "אני רוצה לפעול" אחרי 30 שנה.

נוסף על כך, אנחנו – כמדינה שנמצאת בשדה מוקשים, על חבית של חומר נפץ – צריכים להיות יותר מודעים לסוגיית הנשק שאינו מבחין וכן רגישים להבחנה בין אזרחים לבין מי שמשותף בלחימה; ודאי שאנחנו צריכים להיות מודעים לנושא המוקשים. לפני 30 שנה הנחת מוקשים הייתה נורמה מקובלת בקרב צבאות; היום זה מוקצה מחמת מיאוס. יש לישראל הזדמנות לעמוד ברף של המשפט ההומניטרי הבין-לאומי בדיני מלחמה. גם אם היא לא חותמת על האמנה עקב הנושא הביטחוני, כמו שהסביר דובי טל, ישראל יכולה להתחיל לעמוד ברף הזה בתוך המדינה, בכל המקומות שיש להם מובהקות אזרחית. אנחנו, כמובן, כארגון לזכויות אדם, מקווים שבסופו של דבר ישראל תחתום על האמנה; הרבה קודם לכן – כבר מחר או בתוך שנה חצי – אפשר פשוט להתחיל לפעול, לפנות מוקשים בשטח.

טלי ליפקין-שחק

אם יש רצון, יש יכולת, השאלה היא אם יש רצון. למה אי-אפשר לעשות בישראל את מה שעשתה ירדן? עבר כאן מסמך של 62 עמודים, כתוב לתפארת, שמתאר מציאות אמתית של נכונות להתמודד בצורה מקצועית מאוד ואחראית מאוד עם הסיטואציה. למה זה לא יכול לקרות כאן? מישהו יכול לענות על זה?

עזרא רבינס

אני עוסק בהרבה מאוד תחומים, לא רק במיקוש. רחוק בערבה, קילומטרים רבים הרחק מירושלים ומתל אביב, המדינה לא לוקחת אחריות כמעט בכל תחום. שם המשחק הוא אחריות. יש לי דווקא מסמך פה די מעודד דווקא ממשרד הביטחון, ואני בתחושה שאנחנו מתקדמים קדימה ועמי לא דיבר על זה, אנחנו גם בתהליך של לחדש את הבג"ץ שהתחלנו אותו ב-2004 כחלק מהאמצעים ללחוץ על המדינה. אני גם מחוזר על ידי כל מיני חברות מסחריות, אני לא אוהב את זה אבל כנראה כך זה צריך לעבוד.

עמי שחם

בארץ כאשר צריך להכריז על שדה כפנוי מתחילה בעיה – מי מכריז ובאלו תנאים מכריזים. יש לי פה את המפות של הצבא: כל השדות בערבה עם מספר השדה, סוג המוקשים, מתי הניחו אותם ומספרם. אם לפני חמש שנים פינו בחצבה שדה והיו בו 222 מוקשים, כדי להכריז על השדה כפנוי מישוהו צריך להגיד "פינינו 222 מוקשים". אם חסרים מוקשים לעומת מה שכתוב במפות, השדה הזה לא פנוי. הוא נשאר חשוד, מגודר, משולט, אי-אפשר להשתמש בו, אלא אם הוא נמצא במקום שיש שורות, כל מטר יש מוקש ורואים בדיוק שהמוקש הזה איננו בוודאות. במקרה כזה מגדרים את המקום המסוים הזה ואומרים "חסר מוקש 1 או 2 וכל השאר מפונה". בירדן זה לא עבד ככה. בירדן באה מכונה, טחנה, לא שמעו מה התפוצץ, כמה ואיפה. על השטחים האלה כבר יש כבישים, כבר יש פיתוח. השיטה שם היא אחרת. כאן יש את העניין של האחריות הפלילית. אלוף הפיקוד – שצריך לחתום בסוף, אחרי קצין ההנדסה – עדיין יישא באחריות פלילית אם יקרה משהו. הוא יחתום רק אחרי שקצין ההנדסה יגיד לו שהשדה פנוי לחלוטין ואין יותר מוקשים. זאת אומרת שצריך לשנות את השיטה ואת הגישה.

הבעיה השנייה היא בעיית התקציב. היו חברות אזרחיות שהציעו לנקות ושהיו להן ההכשרים והרישיונות ועמדו בתנאים, אבל הן רצו תשלום. מאתנו, תושבי הערבה. מהיכן ניקח כסף לפנות מוקשים?

קריי רורו

שמעתי כבר את הסיפורים האלה על כך שפינו שדה מוקשים, ומסיבה כלשהי רישומי הפינוי לא תאמו את רישומי ההנחה של המוקשים. זה דבר טבעי. זה דבר שקרה לנו בלבנון כל הזמן. יש הרבה סיבות לכך שמוקשים נעלמים – בעלי חיים, הם פורקו בשל תנאי מזג האוויר, תזוזה בשל סחף וכן הלאה. זו לא סיבה להכריז על שדה מוקשים כלא פנוי, זה מגוחך. ולכן פיתחנו שיטות כדי לבדוק מקומות שבהם היו אמורים להיות מוקשים ולא היו, למשל חפירה עמוקה יותר, בדיקה יותר יסודית של השטח המסוים הזה. אם היה סחף, בדקנו את כל אזור הסחף. השתמשנו במכוונות, עיבדנו את האדמה בתהליכים שונים. היו לנו כלבים. כך שלכל מכונה היה שימוש אחר. יש בידינו הניסיון, וכארגון האו"ם אנחנו רואים את עצמנו שותפים שלכם למטרה הזאת. אנחנו יכולים לספק את הפיקוח. יש בידינו האמצעים לוודא שהפינוי יעמוד בסטנדרטים המקובלים ולתת את האקרדיטציה לחברות שיעסקו בפינוי.

אבשלום קטוע

אני מחזק את דבריהם של קריי רורו ורמי שחם. לא ייתכן שמכיוון שנגנב מוקש על ידי ארגוני פח"ע אנחנו אחר כך נשלם על זה כפליים באי-פינוי של שדה מוקשים מאחר שהוא חסר מבחינה מספרית. כמו שהזכיר מר רורו, בחברה שלנו – ומר רורו מכיר אותנו מצוין – אנחנו עובדים בסטנדרטים של האו"ם. אם מפנים שדה מוקשים לפי הסטנדרטים הקפדניים מאוד האלה, אין שום מניעה לפנות שדה מוקשים ולהכריז עליו כמפונה.

איתן ברק

מעבר לבעיות של תקציבים יש גורמים נוספים שמעכבים את הטיפול בעניין בישראל. ראשית, ישראל הייתה מעצמה של מוקשים. בסוף שנות השישים יוצרו 80 אלף מוקשים בחודש. מוקשים שלנו נמצאים כמעט בכל מקום בעולם; זה התברר גם כשהמדינות הצהירו על מוקשים שברשותן. שנית, ישנה בעיית המדרון התלול. אם יתחיל פינוי בערבה ישאלו למה לא מפנים גם ביהודה ושומרון? ומה עם המוקשים שאנחנו רואים אותם כמבצעיים – המוקשים בגבול סוריה ובגבול לבנון? תמיד יש ברקע חשש שיתחיל לחץ על ישראל להצטרף לאמנת אוטווה, וישראל כמובן לא רוצה להצטרף אליה. אולי לא אומרים את זה במפורש, אבל זה אחד הגורמים שמעכבים את הפעילות ההומנטרית.

טלי ליפקין-שחק

פרופ' מרדכי קרמניצר, אתה תסכם ואולי גם תסביר למה אנחנו לא מצליחים ולמה גם החלטות שכבר התקבלו לא מיושמות.

מרדכי קרמניצר

עלו בדיון שני נושאים: הצורך הצבאי במיקוש ושאלת הטיפול במוקשים שאין בהם צורך צבאי. אנחנו התמקדנו בשאלה השנייה, ולכן גם אני אתייחס רק אליה, אף על פי שצריך להקדיש מחשבה גם לשאלה הראשונה. יש בישראל סממנים של התנערות מאחריות, אם לדבר בלשון רכה. אחד מהם ראינו כשהמשלה הקודמת סירבה למגן בתי ספר בשדרות ובאזור שדרות, ונדרשה עתירה לבג"ץ כדי לחייב את המשלה למלא את חובתה הבסיסית לדאוג לשלום הילדים בישראל. ד"ר פרוינד אמרה שיש איזה קבלה של מחיר שנגזר עלינו לשלם. ברמה הנורמטיבית אני רואה את זה לגמרי להפך. לדעתי, מאחר שיש מחירים שהחברה הישראלית צריכה לשלם, החובה של המדינה כלפינו והחובה שלנו כלפי עצמנו היא לעשות מאמצים גדולים כדי לא לשלם מחירים מיותרים, לא נחוצים ולא מוצדקים. דווקא משום שיש עלינו נטל דם שאנחנו צריכים לשאת, החובה הזאת נעשית כפולה ומכופלת. כמו כן נאמר שהצורך לפנות מוקשים בישראל הוא חיוני כל כך לא רק בגלל הצד ההומניטרי אלא גם בגלל הגודל של המדינה. ישראל לא יכולה להרשות לעצמה לוותר על דונם אחד שאפשר לנצל למטרות רבות רק משום שהוא ממוקש או חשוד כממוקש. לדעתי זו הייתה טעות להעביר את האחריות למערכת הביטחון פשוט משום שזה לא התפקיד של מערכת הביטחון. יש למערכת הביטחון בישראל תפקיד כבד מאוד – להגן על ישראל מפני אויביה ולהבטיח את קיומה. אין למערכת הביטחון סיבה לקבל על עצמה משימות שחורגות מהתפקיד שלה ומהאחריות שלה, כמו המשימה הזאת – שנמצאת במובהק באחריות המדינה. דווקא הרעיון להקים רשות ממלכתית נראה לי נכון. זה שעמד פה איש פוליטי – סגן השר קרא – ואמר "אני רוצה ומוכן לקחת את הילד הזה ולאמץ אותו ולהוביל את הדבר הזה", זה דבר משמעותי שקרה כאן היום. לדעתי, החלטת המשלה בעקבות דוח המבקר היא ודאי עיוות. הרעיון להטיל על היזמים הציבוריים את המימון, וכל עוד הם לא הביאו את המימון המדינה פטורה מאחריות, הוא רעיון הבל שצריך להיפרד ממנו. לדיון היום היו ערכים מוספים חשובים מאוד ליכולת לשכנע את הגורמים השלטוניים בישראל לפתוח במהלך הזה. התברר באופן ניכר לעין שהמהלך הזה הוא בר עשייה. שמענו פה עדויות של מומחים מהרמה הראשונה שיש בהן כדי להקטין את החששות המקצועיים, כמו כמה אנשים ייפגעו ומה יקרה אחרי הפינוי וכמה מוקשים יישארו בשטח ואחר כך יוגשו תביעות. בעניין המימון – שהוא ללא ספק אבן נגף להתקדמות –

שמענו שיש אפשרות להיעזר בגורמים כאלה ואחרים ושהנטל הכספי לא בשמים. לעניין האחריות הפלילית, אין שחר לחשש הזה. אין אחריות פלילית מוחלטת. אם הגורמים שמופקדים על העניין פועלים באופן סביר אף אחד מהם לא צריך לחשוש מאחריות פלילית. לפעול באופן סביר זה לא לספור שהיו 2,556 מוקשים ולמצוא 2,556 מוקשים. כמו שאמר מר רורו, יש היום סטנדרט בין-לאומי מוכר, ויש מישהו שיש לו די ניסיון ומומחיות שיכול לתת אקרדיטציה. אם נפעיל את המערכת הזאת, מראשו של אף אחד לא תיפול שעה גם אם חלילה יקרה משהו. השאיפה לשלמות מוחלטת היא האויב שלא מאפשר לזוז – בכל נושא. השאלה הקריטית שעומדת לפני המדינה ולפני החברה הישראלית היא שאלה מוסרית: מה ההבדל בין הילד המקסים שראינו כאן ושהלב של כולנו יצא אליו לבין הילד הבא. אין לו פנים, ואנחנו לא יודעים מיהו אבל אין ספק שהוא ייפגע אם המדיניות הנוכחית – של "לא לעשות" – תימשך. זה דבר לא סביר ולא קביל מבחינה מוסרית.